

Ik herinner me nog exact het moment waarop ik het modernisme ontdekte. Het was in het voorjaar van 1968 in Utrecht. Ik ging bij mijn studiegenoot Gert Fokkens langs. Hij was naar een ander adres verhuisd omdat hij onder de bemoeizucht van zijn hospita leed – zoals wij allemaal in die jaren. Ze stond altijd met een kom soep voor hem klaar, en op den duur ging dat vervelen. De opgediende soep moest uitwijzen wie er bij hem op bezoek kwam. Het probleem voor hospita's was onveranderlijk: vriendinnen over de vloer. Ik kon erover meepraten, mijn hospita was de weduwe van de hoofdcommissaris van de politie te Utrecht – hij was een maand voor zijn pensioen overleden. Van hem had ze het schaduwen geleerd. Ik vroeg vrouwelijk bezoek niet aan te bellen maar een steentje te werpen tegen mijn raam – dan kon ik naar beneden sluipen en de deur stilletjes opendoen. Verloren moeite, mijn hospita was soms eerder boven dan zij. Ik had een ruime kamer op de bovenetage met uitzicht op de door bomen omzoomde singelgracht in het midden van de Professor Sprengerlaan, een goed verwarmde kamer, dus ik wachtte nog even met verhuizen. Gert had een kaal kamertje en hij had het koud. Via een tante, die bij de kapper had opgevangen dat een oude dame een huurder zocht, was hij bij mevrouw Schröder terechtgekomen. Zij

woonde aan de Prins Hendriklaan 50 in een huis dat iedereen in Utrecht kende als het Schröderhuis.

Op woensdag 21 februari 1968, 's ochtends om negen uur, moest Gert bij mevrouw Schröder op zicht komen. Hij viel tegen. Mevrouw had liever een medisch student in plaats van een journalist in opleiding, ze was immers bijna tachtig en dan was het wel prettig als er iemand in huis woonde die eventueel, in geval van nood, de eerste hulp kon verlenen. Gert, die krullend blond haar had, een ringbaard, een stalen bril, en, belangrijker, die de rust van een schaapsherder uitstraalde, liet zich niet uit het veld slaan en zei doodkalm: 'Maar ik ben in het bezit van een EHBO-diploma.' Ze keek hem ongelovig aan, en hij voegde er droogjes aan toe: 'Behaald in militaire dienst.' Nog diezelfde week kon hij zijn intrek nemen in de modernste woning van Nederland.

Het huis was ontworpen en ingericht door Gerrit Rietveld, speciaal voor mevrouw Truus Schröder-Schräder, die de twee verdiepingen tellende woning op 1 januari 1925 had betrokken, en er, drieënveertig jaar later, nog steeds in woonde, voor eeuwig naar het leek.

De eerste de beste morgen dat Gert nietsvermoedend de gordijnen open schoof, kreeg hij bevestigd dat het huis in alle architectuurhandboeken was opgenomen en tot ver over de grens hoge ogen gooide: veertien, vijftien, zestien Japanners schoten hun Nikons en Canons op zijn blote bast leeg. Nog jaren later droomde hij dat hij in die nietsverhullende hoedanigheid als pauzeplaatje fungeerde

bij lezingen in Japan over hoogtepunten uit de Europese architectuur.

Gert leerde al gauw dat Japanners nog wel meevielen – zij namen een vermaning tenminste serieus. Veel onbehouwener waren de Amerikanen, die mevrouw Schröder achternazaten in de tuin: of ze *please, please* naar binnen mochten. En iedere keer wees mevrouw Schröder naar het bordje bij de deur.

Eerst had er een kartonnetje gehangen dat bijna vergaan was en waarvan de tekst onleesbaar was geworden. In opdracht van mevrouw Schröder plaatste Gert er een degelijker vermaning. Met plakletters wreef hij de tekst op een aluminium plaatje: *The interior of this house is not on view*. Dat stond wel erg streng, vond mevrouw Schröder. ‘Eigenlijk,’ zuchtte ze, ‘zou ik iedereen binnen willen laten, maar er is geen beginnen aan.’ Ze voegden er in kapitale letters SORRY aan toe. Dat maakte weinig verschil. In feite stond er in onbeholpen Engels: hier is niets te zien. En dat geloofde niemand die door een raam naar binnen loerde.

*

Het huis ligt in een burgerlijke straat en detoneert zo sterk met de omgeving dat je ongewild een stap terug doet, uit ongeloof. Wit als een lelie is het tegen een rij bruine woningen aangeplakt die rond 1910-1920 gebouwd moeten zijn. De oplevering van het Schröderhuis geschiedde op 1 januari 1925. Niet zo heel veel verschil in tijd dus, maar voor het oog

staat stokoud hier naast vitaal jong, als twee compleet verschillende benaderingen van het leven en het wonen. Het ene huis sluit de wereld buiten af, het andere trekt buiten naar binnen. Het Schröder-huis is open, doorzichtig, en dat zie je in één oogopslag.

De voordeur is aan de zijkant. Bij de gevel aan de straatzijde stond Rietveld een rank en broos geheel voor ogen, met stalen profielen en primaire kleuren maar niet, zoals algemeen werd gedacht, betonnen muren. Beton was te duur. Baksteenmuren, gepleisterd en gewit, waren goedkoper.

Te duur? De totale kosten vielen mee. Voor de grond moest 5400 gulden betaald worden in 1924, de aanneemsom bedroeg 9271 gulden, de architect kreeg 900 gulden honorarium en de verwarmingsinstallatie kostte 1623 gulden. Tezamen 17 194 gulden. Dat stond in 1968 gelijk aan 57 000 gulden, en in 2022 aan 155 000 euro, nog steeds een koopje voor een half vrijstaand huis met een vloeroppervlak van 140 vierkante meter in een betere buurt van de vierde stad van Nederland.

Over de gevel aan de straatzijde noteerde Rietveld: 'Ook aan deze kant is het vlak met gaten vervangen door de tegenstelling: dicht-open met enige vlakken in de drie verschillende richtingen. De tinten grijs en wit versterken de openheid; hier is geprobeerd de grensvlakken van het interieur naar buiten duidelijk te tonen.'

Voor ik het huis binnenging bleef ik er een tijdje voor staan kijken. Wat was het meest opmerkelijke? Theo van Doesburg zei in 1929: 'Men wilde de

bruine wereld door de witte vervangen.' Bruin was 'lyrisch, vaag, sentimenteel'. En 'knus, ouderwets, somber'. Wit stond voor 'klarheid, zekerheid, wetmatigheid'. En inderdaad: wit overheerste.

Met 'men' doelde Theo van Doesburg op de leden van De Stijl. Wat me voorts opviel waren de tegenstellingen. De raamkozijnen waren zwart geschilderd. Witte muur, zwarte raamkozijnen; dat gaf met weinig middelen een maximaal effect, precies wat De Stijl voorstond.

*

Hoeveel ik over het huis wist voor ik er naar binnen stapte, staat me niet meer bij. Waarschijnlijk toch wel iets. Mijn hele middelbareschooltijd was ik bevriend geweest met Peter van der Linden, zoon van een architect, toevallig ook nog eens de architect die het huis had ontworpen waarin ik mijn jeugd zou doorbrengen: de pastorie van Rhooen. Een huis in de stijl van het Nieuwe Bouwen.

De vader van Peter was bewonderaar van J.J.P. Oud en nam ons regelmatig mee naar woningen en winkels die door Oud waren ontworpen in de Rotterdamse wijken Spangen, Kiefhoek en Oud-Mathenesse. De huizen in Kiefhoek en Oud-Mathenesse waren even wit als de pastorie van Rhooen. En even helder. De huizen van Oud in Oud-Mathenesse kregen de bijnaam 'Het Witte Dorp' en waren bedoeld om achterstandsgezinnen een gezonde leefomgeving te bieden. Ze zouden na een tijdje afgebroken worden maar toen we er in 1962 rond-

liepen, stonden ze nog fier overeind, veertig jaar na de oplevering, als overtuigend bewijs dat een goed ontwerp de tijd tart.

Ik herinner me een vakantie in Katwijk, toen ik een weekje bij mijn vriend mocht logeren. Vader Van der Linden deed ons uitvoerig de principes van het Nieuwe Bouwen uit de doeken terwijl wij rond Villa Allegonda liepen. Het door Oud ontworpen huis was inmiddels verbouwd tot Hotel Savoy en lag aan de kop van de zeeboulevard. ‘Kijk,’ riep hij met het enthousiasme van een eerstejaarsstudent bouwkunde, en dan zagen we iets dat ons absoluut niet was opgevallen. Van der Linden hoopte vurig dat Peter bouwkunde zou gaan studeren en het architectenbureau van hem zou overnemen. Tot zijn verdriet en vooral ook tot zijn chagrijn moest hij constateren dat ik meer belangstelling voor de gebouwen had dan zijn oudste zoon.

Ko Oud was een van de medewerkers geweest van het tijdschrift van de door Theo van Doesburg opgerichte kunstbeweging De Stijl. In dat tijdschrift ontvouwde Mondriaan zijn ideeën over geometrische vormen en presenteerde Gerrit Rietveld zijn lattenstoel, die toen nog donker van kleur was en niet rood en blauw, en nog twee zijpanelen had onder de armsteunen. In een later ontwerp verwijderde Rietveld die zijpanelen om de stoel doorzichtiger te maken. De foto van de lattenstoel verscheen in de tweede jaargang van *De Stijl*, nummer 11, september 1919.

*

Het eerste wat ik in de kamer van Gert Fokkens zag, was die rood-blauwe stoel. *The Red and Blue* met zwart en geel voor de poten en armsteunen.

‘Kun je daarin zitten?’ vroeg ik.

‘Probeer het maar.’

‘Het lijkt me meer een museumstuk.’

‘Hij is gemaakt om op te zitten, en sinds 1925 is erop gezeten. Er bestaat een foto uit de jaren dertig, genomen door Kurt Schwitters, waarop de stoel buiten staat, op het balkon op de eerste verdieping. Zowel binnen als buiten is op deze stoel gezeten. Dus ik zou zeggen: neem plaats.’

Ik deed het voorzichtig. Het viel mee, je zat er eigenlijk goed in, als je de rug recht hield en niet probeerde te hangen.

‘Op den duur krijg je er wel houten billen van,’ veronderstelde ik.

‘Dan leg je er een plat kussentje in,’ grinnikte Gert.

‘Ik zou er niet een hele middag in kunnen zitten.’

‘Rietveld zelf zei: bedenk dat zitten óók een werkwoord is.’

‘Je valt inderdaad niet in slaap.’

‘Het is de ideale stoel om in te lezen.’

Kon best zijn, toch bleef ik de indruk houden een iconisch meubel te ontheiligen. Ik moest eraan wennen.

De volgende keer dat ik Gert opzocht, ging ik gek genoeg onmiddellijk in die stoel zitten, zonder de geringste aarzeling. Een kwestie van aantrekkingskracht. Ik vond het alleen nog heiligschennis toen mevrouw Schröder een keer aanklopte en de kamer binnenkwam. Tot haar verbazing sprong ik uit de stoel op.

‘Blijf toch zitten, joh.’

Ze kwam alleen even vragen of Gert het weekend afwezig zou zijn.

Mevrouw Schröder was niet tegen bezoek, integendeel. Ze was bang om alleen te zijn in het huis en vroeg Gert een vriend of een vriendin uit te nodigen als hij een nacht of weekend niet in zijn kamer sliep.

Ik heb hem helaas nooit mogen vervangen. Slapen in het misschien wel meest iconische huis van Nederland zou een nog iets grotere gebeurtenis zijn geweest dan er alleen op bezoek te gaan. Ik vroeg me wel eens af hoe het voor Gert was om te vrijen op een bed dat nog door Rietveld zelf in elkaar was geschroefd. En gaf daar zelf het banale antwoord op: dat niets erg lang bijzonder blijft en zelfs een wereldwonder went.

*

Iedereen kende iedereen op de toenmalige School voor de Journalistiek, die drie jaar eerder was opgericht en in het voorjaar van 1969 honderdtwintig studenten telde. Gert en ik waren van dezelfde lichterling, zaten in dezelfde klas en waren bevriend met elkaar; ik wist dat hij een toneelfanaat was. Eens in de veertien dagen hadden we een college van een doctorandus in de theaterwetenschappen; vergeleken bij Gert had die er de ballen verstand van of, erger nog, miste die de kracht om iets van zijn passie over te brengen. Hij kon niet, als Gert, over het episch theater vertellen alsof je in de zaal naar *Mut-*

ter *Courage* of de *Dreigroschenoper* zat te kijken. Dankzij Gert raakten we vertrouwd met Bertolt Brecht, die er helemaal niets moois in zag om te sterven voor volk en vaderland – een boodschap die in die tijd weer actueel was door de Vietnamoorlog. Op een gegeven moment zaten we vaker naar Gert te luisteren dan naar die droogstoppel voor de klas die les gaf alsof hij voorlas uit het telefoonboek. Later dat jaar werd het anders, toen nam de dramaturg Carel Alphenaar het over, en kon Gert zijn meningen scherpen aan een bezeten theaterman die ongeveer alle clausen van Harold Pinter uit zijn hoofd kende en met zijn Toneelgroep Centrum een storm in theaterland ontketende.

Ik zat in de redactie van *GrrrOM*, het weekblad dat de studenten van de SvdJ uitgaven, misschien ging ik bij Gert op bezoek om hem te bewegen iets over Brecht te schrijven – ik weet het niet meer precies. Of over Kurt Schwitters, die aan het einde van de jaren twintig in *zijn* kamer in het Schröderhuis had geslapen, onder het zwarte plafond, en die dadaïstische voorstellingen had gegeven in Utrecht, Tilburg, Drachten, en andere oorden waar je geen avant-gardekunst verwacht, en nog minder absurde kunst van een Duitse dadaïst die uitmuntte in klank- en cijfergedichten. Door wat Gert over hem vertelde, dachten we dat het iemand als Jack Kerouac of Allen Ginsburg was, iemand met de bezetenheid van de beatgeneration.

*

Gert was drie jaar ouder dan ik. Na zijn eindexamen was hij opgeroepen voor militaire dienst en omdat hij ook nog eens gestrikt was voor een opleiding tot sergeant, was hij eenentwintig maanden onder de wapenen geweest. Ik had vrijstelling vanwege broederdienst en kon direct na mijn eindexamen gaan studeren. Gert had al een zekere levenservaring, ik kwam net kijken. Voor een aankomend journalist was hij opvallend bescheiden. Ik blies hoog van de toren, hij nooit. Hij had een zachte stem, sprak bedachtzaam, rookte pijp; ik was zo iemand die nerveus sjekkies zat te draaien. Hij liet wel het haar tot op zijn schouders groeien en zijn baard tot op zijn borst, een reactie op zijn dienstjaren, toen hij iedere maand verplicht bij de kapper zat.

Zijn kamer was beneden. Boven hoorden we mevrouw Schröder schuifelen en ritselen met papieren. Ze was altijd aan het werk, altijd bezig met het archief van Rietveld, met ordenen, met zoeken naar hoe zijn meubelen, huizen en gebouwen precies waren ontstaan, zelf noemde ze dat 'het zoeken naar de waarheid'.

De begane grond was nog vrij traditioneel ingedeeld, anders zou er in 1924 geen bouwvergunning afgegeven zijn door wat Rietveld 'de bouwpolitie' noemde: de afdeling bouw- en woningtoezicht van de gemeente. Rietveld tekende voor beneden een grote keuken, een kamer voor de dienstmeid en een kleine werkkamer. Voorts een kamer met de voordeur aan de Prins Hendriklaan die hij als 'garage' bestempelde. Maar van begin af aan wilde hij